

Hiëronymusplantsoen 8
3512 KV Utrecht
030 - 2334779

Rekrutering voor de Jihad: Aanzetten voor nader onderzoek

Notitie t.b.v.

Gemeente Amsterdam, Directie OOV

dr. F.M.H.M. Driessen
drs. J. Broekhuizen

Inhoud

- 1. Achtergrond*
- 2. Maatschappelijke context*
- 3. Vraagstelling*
- 4. Een beeld van het proces van rekrutering*
- 5. Voorstellen voor onderzoek*

Bijlage
Literatuur

Utrecht
25 januari 2005

1. Achtergrond

Gezien de recente ontwikkelingen rond het moslimfundamentalisme wil de Gemeente Amsterdam onderzoek laten uitvoeren, met name naar de rekrutering voor de radicale islam. Door de Gemeente is aan Bureau Driessen gevraagd in een eerste aanzet een aantal voorstellen voor onderzoek te formuleren.

Er is daartoe een verkennende studie uitgevoerd naar moslimradicalisme aan de hand van literatuur, internet en gesprekken met deskundigen. Op basis van die verkenning is deze notitie opgesteld. Paragraaf 2 geeft de maatschappelijk context van het fenomeen en verduidelijkt de noodzaak van onderzoek op dit gebied. In paragraaf 3 wordt een voorlopige vraagstelling gepresenteerd. Paragraaf 4 geeft, als werkhypothese, een voorlopig beeld van rekrutering voor de Jihad, de heilige oorlog van de moslimextremisten. Aan de hand van deze schets wordt de vraagstelling nader uitgewerkt. Paragraaf 5 gaat in op mogelijke onderzoeken.

Omdat dit stuk in korte tijd tot stand gekomen is en omdat het vooral bedoeld is om discussie -- en ook tegenspraak -- uit te lokken, wordt de lezer verzocht dit stuk niet te citeren.

2. Maatschappelijke context

Sinds de aanslagen in Madrid in maart 2004, maar nog veel sterker na de moord op Theo van Gogh in november 2004, vindt er in Nederland een intensivering plaats van het debat rond de (radicale) islam. Wie dit debat volgt begint zich serieus af te vragen of de toekomst van de welvaartsstaat nog wel gezien kan worden als een wenkend en kleurrijk perspectief en krijgt de indruk dat deze toekomst inmiddels vooral beschouwd moet worden in het teken van doorlopende en deprimerende fricties met een weliswaar in principe gematigde religieuze minderheid, maar wel een minderheid die een radicale splinter in zich bergt.

Het politieke systeem zoekt naarstig naar antwoorden. Enerzijds wordt geroepen om symptoombestrijding (meer beveiliging, meer controles en meer personeel voor veiligheidsdiensten) en een harde aanpak, waarbij van oudsher vanzelfsprekende rechten van burgers niet langer vanzelfsprekend zouden kunnen blijven. Anderzijds zijn er ook wel aanzetten tot meer principiële discussies over de scheiding van Kerk en Staat en over de onderlinge verhouding van de grondrechten (godsdienstvrijheid versus vrijheid van meningsuiting, gelijke behandeling van de seksen, verbod discriminatie).

Deze discussies worden gekenmerkt door een hoge mate van diffuusheid. Vaak vindt nauwelijks een scheiding plaats tussen meer fundamentele kwesties enerzijds en symptoombestrijdingstopics anderzijds. Zo gaan oproepen tot meer beveiliging (meer symptoombestrijding) bijvoorbeeld gepaard met een oproep hoofddoekjes te verbieden (een principieel punt). In andere gevallen wordt een principieel punt, bijvoorbeeld sluiting van islamitische scholen, juist met opzet niet als principieel punt gebracht, bijvoorbeeld met een verwijzing naar scheiding van Kerk en Staat, omdat in dat geval

ook de christelijke scholen met de Bijbel gesloten zouden moeten worden.

Deze diffuusheid is terug te voeren op het feit dat vergaande symptoombestrijding vaak raakt aan principiële kwesties, zoals bescherming van de privacy of de vrijheid het leven in te richten zoals men zelf wenst (bepierking huwelijksimmigratie). Ook speelt politiek opportunisme een rol, wanneer men bepaalde standpunten in de politieke arena niet meer of nog niet verkoopbaar acht (bijvoorbeeld afgedwongen assimilatie of een krachtig streven naar een multiculturele ontwikkeling).

Het nagenoeg ontbreken van consequent doorgevoerde principiële standpunten maakt het debat er niet helderder op. Opmerkelijk is bijvoorbeeld dat een bepaalde groep deelnemers aan het debat meestal aangeduid wordt als "anti-islam" en niet als "anti-godsdienst" of als "secularisten". Met dit label "anti-islam" wordt benadrukt dat het kennelijk niet gaat om voorstanders van een principiële stellingname, in dit geval een rigoreus doorgevoerde secularisatie naar Frans of Turks voorbeeld. Ook zijn er geen uitgesproken voorstanders van een ver doorgevoerde gescheiden ontwikkeling, bijvoorbeeld inclusief naar etniciteit gescheiden woonwijken. En ook de veel gebezigde term "multicultureel" is tamelijk vaag en verwijst niet naar een uitgewerkt principieel standpunt.

Daarnaast worden deze discussies gekenmerkt door een groot gebrek aan feitelijke informatie. Bij het grote publiek leidt een volledig gebrek aan kennis over de islam (of over de vrije westerse samenleving) tot stigmatisering en angstgevoelens. Bij publicisten en bestuurders speelt een rol dat zelfs eenvoudige gegevens, zoals het aantal radicale islamieten in Nederland, de omvang van het draagvlak voor deze radicalen of het aantal moslims in Nederland onbekend of omstreden zijn. Meer gecompliceerde informatie ontbreekt zelfs volledig, zoals over de oorzaken van moslimradicalisme, over de effecten van eventueel te plegen interventies of over redelijkerwijs te verwachten ontwikkelingen.

De maatschappelijke discussie die thans gevoerd wordt kan beschouwd worden als een typisch democratische manier om nieuwe problemen te lijf te gaan. Maar door de twee genoemde tekortkomingen, diffusie en gebrek aan informatie, dreigt deze democratische discussie soms uit te lopen op ongenueanceerde ad hoc beslissingen, terwijl voortdurende media-aandacht voor incidenten leidt tot een beeld van chaos en ontreddeing. Misschien is een dergelijk proces van chaotische opinievorming noodzakelijk om iedereen er van te doordringen dat zich een nieuwe situatie heeft aangediend.

Hoe dit zij, het lopende debat zou bijzonder geholpen zijn met een toename van de kennis op dit gebied en hetzelfde geldt nog sterker voor het (gemeente)bestuur, dat zich momenteel afvraagt welke taak op het gebied van preventie van moslimradicalisme aangepakt moet worden en wat die taak precies zou kunnen inhouden.

-
1. 81% van de Nederlandse bevolking zou de aanwezigheid van moslims als bedreigend ervaren (NIPO 2005).
 2. Het aantal van 900.000 à 1.000.000 moslims in Nederland zou ten onrechte gebaseerd zijn op tellingen naar land van herkomst.

3. Vraagstelling

Om bovengenoemde redenen heeft de Gemeente Amsterdam het plan opgevat onderzoek te laten uitvoeren naar moslimradicalisme¹. Globaal gezien gaat het om het beantwoorden van de volgende vragen:

1. *Op welke wijze kunnen ongewenste ontwikkelingen in een vroeg stadium onderkend worden? (signalering)*
2. *Welke groepen lopen een groot risico zich aan te sluiten bij de moslimradicalen? (risicogroepen)*
3. *Welke maatregelen kunnen genomen worden om te voorkomen dat jongeren zich aansluiten bij moslimradicalen? (preventie)*
4. *Op welke wijze kunnen bestaande radicale groepen worden aangepakt, naast de bestaande politieke en justitiële aanpak? (interventie)*

Deze vier vragen kunnen afzonderlijk beantwoord worden, maar beantwoording van deze vragen wordt vergemakkelijkt als eerst een globaal antwoord op een achterliggende en overkoepelende vraag beschikbaar is, namelijk:

5. *Hoe verloopt het proces van rekrutering voor de Jihad? (rekrutering)*

Wanneer min of meer bekend is hoe de rekrutering verloopt, dan kan duidelijk aangegeven worden op welke signalen gelet moet worden (signalering), welke groepen eerder zullen toetreden (risicogroepen), welke maatregelen genomen kunnen worden om rekrutering te voorkomen (preventie) en op welke wijze extremistische activiteiten verhinderd kunnen worden (interventie).

Vraag 5 is een ongespecificeerde vraag, wat wil zeggen dat deze vraag geen concrete aanwijzingen geeft welke aspecten van de rekrutering onderzocht zouden moeten worden. Het woordje "hoe" laat in feite alle mogelijkheden open. In de volgende paragraaf wordt daarom een beeld geschetst van de rekrutering op grond van thans beschikbare informatie. Op basis van dat beeld wordt vervolgens vraag 5 nader gespecificeerd.

1. Het onderscheid tussen niet-gewelddadig radicalisme binnen de wettelijke mogelijkheden in Nederland enerzijds en gewelddadig extremisme anderzijds wordt hier voorlopig genegeerd. Deze overgang kan getypeerd worden als acceptatie van het idee dat het doel de middelen heiligt. Zie hierna onder het kopje "Verdere identificatie met de Jihad".

4. Een beeld van het proces van rekrutering

In deze paragraaf wordt een beeld gegeven van het proces van rekrutering. Dit beeld is opgebouwd aan de hand van oriënterende gesprekken met deskundigen, publicaties over de Jihad, informatie op internetsites en op grond van theorieën over rekrutering als sociaal fenomeen, zoals die te vinden zijn in Driessen e.a. (2002). In die studie ging het met name om rekrutering voor criminele organisaties, maar er zijn ook hypothesen ontwikkeld over het afglijden in fundamentalisme, dat vooral gezien wordt als een antwoord op sociale isolatie¹.

Het hier geschetste beeld moet gezien worden als een werkhypothese en niet als een al vaststaand gegeven. Door al in dit stadium een beschrijving te geven van het proces van radicalisering is het mogelijk onderzoeksvragen scherper te formuleren. Daarnaast geeft het geschetste beeld de mogelijkheid allerlei deskundigen hiermee te confronteren, wat tot kritiek en vervolgens tot bijstellingen zal leiden. Door in een vroeg stadium een werkhypothese te poneren, worden ongetwijfeld fouten gemaakt, maar door deze fouten wordt op een efficiënte manier nieuwe informatie verzameld. Voor de volledigheid moet nog vermeld worden dat niet wordt aangenomen dat alle Jihadstrijders op de geschetste wijze gerekruteerd worden. Er zijn uiteraard grote verschillen en daar wordt nog op teruggekomen.

De vroege ontwikkeling

Voordat er van enige rekrutering sprake is, is er een meerjarige ontwikkeling die predisponert tot een radicale ommezwaai. Lang niet alle jongeren die een dergelijke ontwikkeling doormaken eindigen als Jihadstrijder, maar het risico dat te worden neemt wel toe met deze ontwikkeling.

De toekomstige Jihadstrijder wordt geboren in een Marokkaans gezin uit eerste of tweede generatie immigrantenouders². Vooral Marokkaanse jongeren worden hier als vatbaar voor rekrutering beschouwd. Binnen de islamitische wereld is er een sluimerende controverse tussen Turken en Arabieren, die teruggaat op de dagen van het Ottomaanse rijk³. De Jihad is momenteel een Arabisch georiënteerde beweging en zodoende ligt het niet voor de hand dat een Turkse jongen zich aansluit. Dit kan uiteraard veranderen als het Turkse fundamentalisme zich naar een radicalere vorm ontwikkelt⁴. Of de ouders van de toekomstige Jihadstrijder Berbers of Arabisch Marokkaans zijn doet momenteel waarschijnlijk niet zoveel ter zake. Ook tussen

1. Pagina 184 en 192 in Driessen e.a. 2002.

2. AIVD 2002.

3. Door Jansen wordt deze controverse overigens als vrij onbelangrijk beschouwd en teruggevoerd op westerse influisteringen ten tijde van de kolonisatie van de Arabische wereld die destijds door de Turken gedomineerd werd. Door Marokkaanse informanten wordt deze controverse bevestigd.

4. Dit zou kunnen gebeuren als niet-bedoeld gevolg van de aansluiting van Turkije bij de EU. De EU kan de rol van het Turkse leger als beschermer van de rechtsstaat en democratie overnemen, maar dit kan radicale elementen juist meer kansen geven.

Arabieren en Berbers bestaat immers een oude controverse, de Arabieren zijn volgens sommige Berbers nog steeds bezetters van Marokko¹, maar de grote identificatie van de Berbers met de islam en de rechtlijnigheid van met name de Berbers uit het Rifgebergte zou deze oude controverse overbruggen.

Zoals te doen gebruikelijk hebben de ouders een lage sociale positie in Nederland. Dit is verder niets bijzonders, want dat geldt voor 90% van de eerste generatie immigranten. Een belangrijk punt is dat het geloof oppervlakkig en ritualistisch wordt overgedragen op de kinderen. Men is thuis moslim, daarover kan geen twijfel bestaan, maar van enige verdieping is geen sprake. De ouders zijn dan ook nadrukkelijk niet fundamentalistisch georiënteerd en de geloofsbeleving is lauw en veel meer sociaal bepaald dan gebaseerd op innerlijke morele overtuigingen. Men gaat bij wijze van spreken naar de moskee als dat door de sociale omgeving verwacht wordt, maar als die sociale druk ontbreekt, dan gaat men niet.

Een tweede belangrijk punt is dat de ouders nauwelijks geïntegreerd zijn in de Nederlandse maatschappij. De Nederlandse taal wordt matig beheerst en sociale contacten met autochtone kennissen of vrienden ontbreken. Sociaal is men gericht op enkele contacten in de allochtone gemeenschap en op het thuisfront in Marokko.

Tenslotte is het mogelijk dat de verhoudingen in het gezin van herkomst niet uitzonderlijk warm zijn, hoewel hierover geen onderzoek beschikbaar is². De vader is afwezig, in het koffiehuis of aan het werk, de moeder is thuis, maar heeft het druk met het huishouden. Persoonlijke aandacht van de ouders komt waarschijnlijk slechts sporadisch voor.

De toekomstige Jihadstrijder gaat naar school en dat is eigenlijk de eerste ontmoeting met de autochtone wereld. Deze wereld verwelkomt hem, op school wordt meer aandacht aan hem besteed dan hij thuis gewend is en op school doet hij een interessante ontdekking, hij merkt dat hij in de les behoorlijk goed kan meekomen, minstens even goed als en soms zelfs beter dan de autochtone kinderen en over het algemeen beter dan de andere allochtone kinderen³.

Zo ontstaat een positief zelfbeeld en van daaruit ambitie, een verlangen belangrijk te zijn en ook een verlangen om zich aan te sluiten bij de autochtone wereld, om iets te betekenen. Gaandeweg raken zodoende de ouders als rolmodel op de achtergrond. De ouders maken geen deel uit van de autochtone wereld, maar een duidelijk nieuw rolmodel is niet voorhanden⁴. De leraar kan in een enkel geval misschien als rolmodel dienen.

In termen van de sociale netwerktheorie zien we dus een afname van de binding met het allochtone netwerk (ouders, familie), zonder dat dit gecompenseerd wordt door nieu-

-
1. Zo hebben Arabische Marokkanen met succes onderwijs in Berbertalen in Nederland verhinderd (Tawiza.nl).
 2. Marokkaanse criminele jongeren ontvangen minder steun van de ouders dan niet criminele Marokkaanse jongeren (Broekhuizen en Driessen 2005A)
 3. Gemiddeld hoog opleidingsniveau wordt genoemd in: Remkes 2004, Jansen 2004, www.damwn 2005, Luyten 2004.
 4. Beekmans 2004.

we bindingen in de autochtone wereld. Er is sprake van sociale isolatie. Een rol speelt daarbij dat de toekomstige Jihadstrijder mogelijk sociaal niet bijzonder vaardig is. Hij kan sociaal redelijk meekomen, maar hij is waarschijnlijk niet de populairste jongen van de klas of uit de buurt.

Psychiatrisch gezien hebben we waarschijnlijk (nog steeds) te maken met een normaal kind¹. Zoals bij alle normale mensen zijn er ook bij deze jongere zwakke punten aan te wijzen, zoals een niet al te grote sociale vaardigheid, vrij zwak ontwikkelde kritische functies en een niet heel sterke persoonlijkheid, wat samengaat met een gemakkelijke beïnvloedbaarheid en een groot verlangen ergens bij te horen². Maar er is waarschijnlijk geen sprake van psychiatrische aandoeningen, zoals ADHD, autisme of een anti-sociale persoonlijkheid. De intelligentie is bovengemiddeld, maar niet bovenmatig³.

De teleurstelling en de verwarring

Na de basisschool gaat de jongen naar de Havo of het Vwo. Zijn ambitie ontplooit zich verder en met niet al te veel moeite weet hij in de meeste gevallen de school te beëindigen. Tijdens de periode op de middelbare school begint het hem echter beetje bij beetje te dagen dat hij zijn ambities niet langs de weg van de assimilatie zal kunnen verwezenlijken. Hij is steeds verder vervreemd geraakt van zijn allochtone milieu van herkomst, maar toegang tot de autochtone wereld weet hij niet te realiseren⁴. Tijdens de middelbare school of daarna bij het zoeken naar een baan wordt dit regelmatig pijnlijk manifest, bijvoorbeeld doordat hij geen werk kan vinden, doordat hij de school niet afmaakt, doordat doorstuderen niet tot de mogelijkheden behoort, doordat hij afgewezen wordt door een groepje autochtone jongens, waarbij hij zich aan wil sluiten, door onvoldoende acceptatie op de sportclub, doordat hij zijn neus stoot bij een autochtoon vriendinnetje of door nog andere mechanismen⁵.

In hoeverre de gevoelde uitsluiting reëel of denkbeeldig is, doet hier niet ter zake. De uitsluiting wordt in ieder geval als vernederend en discriminerend ervaren. In veel gevallen zal er niet of nauwelijks sprake zijn van opzettelijke discriminatie. Ook voor een autochtone jongen is het vaak moeilijk om werk te vinden, om zich bij een nieuw groepje aan te sluiten of om een vriendinnetje te vinden. Maar de toekomstige Jihadstrijder weet dit niet, hij denkt dat dat bij autochtone jongens allemaal vanzelf gaat, want zijn kennis van de autochtone wereld is beperkt. Hij heeft immers nauwelijks autochtone interactiepartners. Bovendien heeft hij een (te) positief zelfbeeld en vernedering is een centraal thema in zijn beleving. Verhalen over "respect" heeft hij thuis genoeg gehoord⁶.

Op dit punt aangekomen zou men van een identiteitscrisis kunnen spreken, in sociale

1. Jansen 2004, ook in gesprekken met psychiaters komt dit naar voren.

2. Al Berry 2003.

3. Dit laatste (niet bovenmatig) lijkt aannemelijk gezien de absurditeit van bepaalde radicale standpunten, maar het weerspiegelt ook de vooringenomenheid van deze onderzoeker ten opzichte van radicalen.

4. AIVD 2002.

5. Buijs en Harchaoui 2003.

6. Of de cultureel bepaalde gevoeligheid voor "respect" werkelijk een zeer grote rol speelt, is onduidelijk.

netwerktermen gaat het echter om een groot gebrek aan interactiepartners. De oorspronkelijke ambitie, iets te worden in de autochtone wereld, lijkt niet te realiseren. De weg terug naar het allochtone milieu is onaantrekkelijk en een afgang. Qua opleidingsniveau steekt de jongen inmiddels uit boven ouders en familieleden. De ouders en andere familieleden worden min of meer veracht vanwege hun lage sociale positie en feit is inderdaad dat zij geen enkel perspectief kunnen bieden op een uitweg uit de inmiddels als hopeloos ervaren situatie. De familie heeft immers geen toegang tot de autochtone wereld via kennissen, door lidmaatschap van een vereniging of op andere wijze.

De autochtone wereld is dus meermalen een onneembare vesting gebleken, de allochtone wereld is onbenullig en verachtelijk. Maar deze allochtone wereld is nog steeds toegankelijk. Belangrijk punt is dat de ontstane situatie, een mismatch tussen ambitie en mogelijkheden, op zich niet ongebruikelijk is voor pubers en adolescenten¹. Wat er nu verder gebeurt, is grotendeels afhankelijk van toevallige factoren.

Op de eerste plaats kan de jongen alsnog toegang vinden tot de "normale" wereld. Hij vindt bijvoorbeeld werk of hij kan een voortgezette opleiding beginnen of hij sluit zich aan bij een groepje allochtone jongeren dat niet crimineel of radicaal georiënteerd is. En hij past vervolgens zijn ambities aan, zoals de meeste jongeren in die periode van hun leven doen.

De jongen kan ook in contact komen met een groepje jongeren dat crimineel actief is. Hij loopt met hen mee en leert dat het ook mogelijk is ambities te realiseren met illegale middelen. Zo ontwikkelt hij zich tot crimineel².

Maar de jongen kan ook in contact komen -- meestal via vrienden, maar ook via internet, familie, in de moskee -- met mensen die een hele andere visie op de allochtone wereld uitdragen³. In deze visie wordt de positie van de allochtonen in Nederland en de positie van de niet-westerse landen in de wereld gezien als een tijdelijke overgang naar een glorieuze toekomst. Deze ondergeschikte positie is maar schijn en betreft alleen de materiële welvaart, moreel zijn allochtonen superieur en spoedig zullen ook de rollen in de verdeling van de macht zijn omgedraaid⁴. Bovendien is de bestaande machtsverdeling onrechtmatig en alleen tot stand gekomen door de misdadigheid van de westerse beschavingen. Kortom dit is een visie op de allochtone wereld die in niets herinnert aan de ondergeschikte en beschamende positie van de ouders van de jongen en aan de vernederingen die de jongen zelf ervaren heeft.

Voor de jongen zelf blijkt er een grote rol weggelegd te zijn in deze glorieuze toekomst. Weliswaar moet hij zijn oorspronkelijke ambitie deel uit te maken van de autochtone wereld opgeven. Maar daar staat tegenover dat hem uitzicht geboden wordt op een groots en meeslepend leven, waarin hij zich inzet voor een goede zaak en, heel belangrijk, zich kan aansluiten bij een groep mensen, zonder zich hun mindere te hoeven

1. Vergelijk Driessen e.a. 1986, 1988.

2. En hij wordt een schoolvoorbeeld voor de relatieve deprivatietheorie: de levensdoelen in de westerse maatschappij (inkomen, een positie) worden nagestreefd met niet-legale middelen.

3. Volkskrant 2004, AIVD 2002.

4. Jansen 2004.

voelen.

In een geleidelijk proces gaat de jongen zich zo meer en meer oriënteren op de nieuwe doelen in zijn leven en op de rol die hij daarin zal spelen. De jongen zit inmiddels 's avonds de Koran te lezen en hij verdiept zich in de glorieuze expansie van de islam in de zevende en achtste eeuw, toen de moslims pas bij Poitiers tot staan gebracht konden worden of in de opmars van het Ottomaanse Rijk, die pas eind zeventiende eeuw gestopt werd, bij het afbreken van het beleg van Wenen. Met godsdienst heeft deze hele ontwikkeling waarschijnlijk betrekkelijk weinig te maken. Was hij drie decennia eerder geboren dan bestudeerde hij misschien inmiddels Marx en de vroege ontwikkeling van het communisme¹.

De leidsman

Op zeker moment tijdens deze ontwikkeling komt de jongen in contact met een leidsman, een gids op de moeilijke weg die hij te gaan heeft. Dit is een bijzonder beminnelijk mens, maar zijn voornaamste kwaliteit in de ogen van de jongen is toch wel dat hij nu juist dat heeft wat de jongen op dat moment het meeste mist: rotsvaste overtuiging en zekerheid. Met zachte overtuiging leidt de rekruteur, want dat is hij feitelijk, de jongen verder op het pad van de juiste overtuiging. De leidsman zegt niet "dit mag niet" of "dat is door Allah verboden", maar hij vraagt de jongen of die een goed islamiet zou willen zijn. En hij vraagt de jongen de Koran en de overlevering te bestuderen om na te gaan hoe hij een goed islamiet zou kunnen zijn. De leidsman vult zo het morele tekort van de jongen aan. Zijn ouders hebben hem immers een ritualistische en oppervlakkige islam meegegeven, die nu vervangen wordt door een islam op basis van overtuiging². De leidsman is het nieuwe rolmodel voor de jongen en deze klampt zich er volledig aan vast.

Verdere identificatie met de Jihad

De verdere inbedding in de Jihad verloopt via bestudering van de Koran en aanverwante lectuur, maar vooral via verdere socialisatie in een klein groepje van gelijkgestemden. De laatste stap die in de ontwikkeling van de Jihadstrijder gezet moet worden is de acceptatie van het uitgangspunt dat het doel de middelen heiligt. In de heilige oorlog is alles toegestaan lijkt een contradictio in terminis en de Jihadstrijder moet leren dat dat niet zo is. Dit wordt met handige tactieken aangepakt, de leidsman stuurt de Jihadstrijder-in-wording bijvoorbeeld mee met een missie waarop iemand in elkaar wordt geslagen, maar dit weet de aspirant niet van tevoren³. Hij kan moeilijk weglopen en zijn hele nieuwe leven achter zich laten en zo wordt hij deelgenoot en mededader en cognitieve aanpassing volgt dan vanzelf, zo weet de leidsman⁴. Is eenmaal deze laatste

1. Ook Buijs (2002) benadrukt dat extremisten de ideologie die hen uitkomt misbruiken.

2. Jansen 2004, AIVD 2002.

3. Al-Berry 2003.

4. Ook al heeft hij Bem (1968) nog nooit gelezen.

hobbel genomen, dan heeft de Jihad de beschikking over een nieuwe strijder die tot zeer veel bereid is.

Belangrijk bij de acceptatie van het uitgangspunt dat het doel de middelen heiligt is het feit dat de Jihadstrijder zich gesteund weet door een belangrijk deel van de moslimgemeenschap¹. Het draagvlak in de eigen gemeenschap moet als een belangrijke noodzakelijke voorwaarde voor radicalisering gezien worden.

In hoeverre nu nog van een psychiatrisch gezien gezond persoon gesproken kan worden is de vraag. De toegankelijkheid voor nieuwe en dissonante informatie is in ieder geval inmiddels volledig verdwenen².

Rekrutering als sociaal proces³

In het bovenstaande is de rekrutering veelal in sociaal-psychologische termen besproken (rolmodellen, identiteitscrisis, zelfbeeld e.d.), omdat dat nu eenmaal de gangbare manier is om over dergelijke ontwikkelingen te spreken. Toch moet de rekrutering vooral gezien worden als een sociaal proces: het verlies van contacten met het oorspronkelijke allochtone netwerk, het onvermogen nieuwe contacten aan te gaan in de autochtone wereld en de daarop volgende aansluiting bij een ander allochtoon netwerk, namelijk het radicale netwerk⁴. Het psychologische aanpassingsproces dat hierboven geschetst is, is vooral een gevolg van deze veranderingen in de sociale structuur en niet de oorzaak van de keuze voor nieuwe netwerken. In deze opvatting wordt het risico om in radicalisme te vervallen vooral bepaald door de kans op contact met radicalen, zoals het risico om crimineel te worden vooral afhankelijk is van de kans op contact met criminelen⁵.

-
1. Phalet e.a. 2000. Door een Marokkaanse informant wordt de steun in de moslimgemeenschap voor de moord op Van Gogh geschat op 30 à 40%.
 2. Er is mogelijk ook een rol voor seksuele frustratie in het proces van radicalisering. Radicalen met gelukkige partners schijnen nauwelijks voor te komen.
 3. Het betreft de socialisatie tot radicaal in de huidige sociale context, waarin radicalisme een betrekkelijk weinig voorkomend fenomeen is. Als radicalisme veel ruimer verspreid zou raken, dan spelen andere sociale mechanismen een rol. In de huidige situatie is radicalisme deviant gedrag, bij een grote verspreiding van radicalisme onder de moslimbevolking is radicalisme norm-conform gedrag.
 4. In landen als Marokko en Egypte moet aansluiting bij de Jihad vooral gezien worden als een reactie op een mislukte poging zich aan te sluiten bij de welvarende middenklasse. Het thema van de "corrupte elite" en de "niet zuiver islamitische staat" (geen sharia) is daar ook dominant aanwezig. Waar hier "allochtoon netwerk" staat, moet voor die landen dus gelezen worden "hogere middenklasse".
 5. Broekhuizen en Driessen (2005A) rapporteren 45% verklaarde variantie in crimineel gedrag alléén op basis van netwerkenmerken.

Andere wegen naar de Jihad

In het geschetste beeld wordt uitgegaan van een aanvankelijk individuele ontwikkeling. Voor een aantal moslimradicalen geldt dat deze ontwikkeling niet individueel is doorgemaakt, maar als lid van een groepje dat radicaliseert. Ook vindt radicalisering plaats via contacten met familieleden van dezelfde generatie (broers, neven) of via contacten in de gevangenis. Tenslotte komen ook andere varianten voor (via ouders, na bekering van een autochtone jongere, als gevolg van een zeer traumatische gebeurtenis), maar deze laatste varianten worden hier vooralsnog als a-typisch beschouwd. Wel kan opgemerkt worden dat gevangeniscliënten en bekeerden tot de islam meestal een breuk met hun milieu van herkomst hebben doorgemaakt. De daarop volgende sociale isolatie zal radicalisering bij hen vergemakkelijken.

Uitwerking vraagstelling 5

Aan de hand van het geschetste beeld kan vraag 5 hierboven nu nader gepreciseerd worden in een aantal deelvragen, zoals:

- 5a. *Welke rol speelt psychiatrische problematiek bij de rekrutering?*
- 5b. *Welke rol spelen sociale factoren bij de rekrutering? Is er inderdaad sprake van sociale isolatie voorafgaand aan de rekrutering? Welke rol spelen de ontmoetingskansen met radicale jongeren en met radicale leidsmannen?*
- 5c. *Speelt niet-toegankelijkheid van de autochtone wereld een rol bij de radicalisering?*
- 5d. *Welke rol speelt het draagvlak in de moslimgemeenschap? Hoe groot is dit draagvlak?*
- 5e. *Hoe verweven zijn de sociale netwerken van radicale moslims enerzijds en van criminele allochtonen anderzijds?*

Deze vragen kunnen vervolgens allemaal weer worden uitgebreid met een volgende vraag, namelijk "en, zo ja, wat is daar aan te doen?" en daarmee komt een antwoord op de vraag naar preventie en interventie (vraag 3 en 4 hierboven, kort samengevat "wat te doen?") in zicht.

5. Voorstellen voor onderzoek

Hieronder wordt een aantal voorstellen gedaan voor nader onderzoek. Uitwerking en/of aanvulling van deze voorstellen kan plaats vinden na bespreking in de werkgroep.

1. Monitor ontwikkelingen

Systematische en doorlopende informatieverzameling op internet, via literatuur en gesprekken met betrokkenen en deskundigen.

Tamelijk ongestructureerde informatieverzameling, zoals die voor de onderhavige notitie ook is uitgevoerd. Nieuwe ontwikkelingen worden gesignaleerd en de achtergrondkennis over de Jihad wordt steeds verder verdiept.

Rapportage in de vorm van een periodiek voortgangsbericht (tweemaandelijks) en dieper gaande overzichten van aspecten van de rekrutering op basis van de internationale literatuur.

2. Gesprekken met (proto-)radicalen

Kwalitatieve informatieverzameling bij (proto-)radicalen door middel van informele gesprekken en eventueel participatie.

De nadruk in deze gesprekken ligt op de inhoud van het radicaliseringsproces: hoe is de ontwikkeling naar de huidige radicale situatie verlopen, welke rol speelde ontmoetingen met nieuwe vrienden en/of een leidsman en welke rol speelde informatie op internet? Is er een verwijdering opgetreden met de ouders en/of familie? Is er een poging ondernomen aansluiting te vinden in de autochtone wereld en is die poging gestrand? In hoeverre speelt het draagvlak een rol en wat is bekend over de geschiedenis van de islamitische expansie?

Indien een voldoende aantal gesprekken gerealiseerd wordt kan kwantificering plaatsvinden. Dit heeft de voorkeur boven een kwalitatieve benadering. De gesprekken worden daartoe uitgewerkt aan de hand van een gesloten vragenlijst. Aan kwantificering wordt de voorkeur gegeven boven een journalistieke kwalitatieve analyse.

Respondenten kunnen bereikt worden via het Jeugdwerk of via de colleges islamkunde in Leiden en Utrecht, die vaak door proto-radicalen bezocht worden. Gestreefd moet worden naar circa 50 gesprekken. Eventueel kan een beloning gegeven worden om medewerking te stimuleren.

3. Draagvlak onder de moslimgemeenschap

Systematisch onderzoek naar de omvang van en verklarende factoren achter het draagvlak in de moslimgemeenschap voor radicale islamieten.

Het draagvlak lijkt van groot belang bij de rekrutering voor de Jihad. Aannemelijk is dat jongeren die weten dat radicalisering niet alleen in hun nabije omgeving (familie, ouders, vrienden), maar ook door de overgrote meerderheid van de moslimgemeenschap

wordt afgewezen, minder snel geneigd zullen zijn te radicaliseren.

Een herhaalde peiling (ieder jaar) is de aangewezen methode. Een probleem is de te verwachten hoge non-respons, wat enigszins ondervangen kan worden door telefonisch enquêteren en door stratificatie van de steekproef en oversampling van de categorieën waar de meeste non-respons verwacht wordt (allochtone huisvrouwen bijvoorbeeld). Sociaal wenselijke antwoorden kunnen enigszins ondervangen worden door een algemenere vraagstelling (niet specifiek gericht op de islam).

Een dergelijk onderzoek is inmiddels door het Ministerie van Justitie uitbesteed aan IMES. Meer specifiek kan aangenomen worden dat vooral het draagvlak onder moslimjongeren van belang is bij radicalisering. En de moslimjongeren die draagvlak leveren zijn omgekeerd weer de potentiële rekruten voor de Jihad, de zogenaamde visvijver. In hoeverre aan dit laatste aspect in het IMES-onderzoek aandacht wordt besteed is op dit moment onbekend.

4. Sociale netwerken van Jihadstrijders vergeleken met de netwerken van geïntegreerde moslimjongeren

Aangenomen kan worden dat de sociale omgeving een doorslaggevende rol speelt bij de toetreding tot de Jihad. Zo blijkt voor criminaliteit door allochtone jongeren de rol van de sociale omgeving onmiskenbaar¹. Het is daarom van groot belang na te gaan of ook bij radicalisering de sociale omgeving een dergelijk grote rol speelt. Voor het beleid is het van belang te weten of radicalisering vooral beschouwd moet worden als een cultureel bepaald proces of als een sociaal bepaald proces. Als cultuuroverdracht de dominante factor is, dan zal in het beleid de nadruk moeten liggen op zaken als onderwijs, voorlichting en overdracht van waarden en normen. Als de sociale omgeving de doorslaggevende factor is dan zal in het beleid de nadruk gelegd moeten worden in het scheppen van ontmoetingskansen tussen allochtone en autochtone jongeren.

Inzicht in de rol van de sociale structuur (sociale netwerken) van Jihadstrijders kan verkregen worden door middel van een quasi-experimentele onderzoeksopzet. Er wordt eerst een groep Jihadstrijders gevormd. Deze Jihadstrijders worden niet geïnterviewd maar door derden (AIVD-personeel of jongerenwerkers) wordt een korte lijst over hun verleden en over hun huidige sociale contacten ingevuld. Doordat de informatie niet rechtstreeks verkregen wordt, is het mogelijk de groep Jihadstrijders volgens een strikt criterium samen te stellen. Te denken valt aan die jongeren, waarvan de AIVD aanneemt dat zij deel uitmaken van een radicaal moslimnetwerk. Over dergelijke jongeren heeft de AIVD gegevens beschikbaar, zoals over hun ouders, over hun opleiding en werkervaring, over criminele antecedenten, over psychiatrische problematiek, over schoolprestaties en over hun interactiepartners. Indien geen medewerking van de AIVD verkregen wordt, kan geprobeerd worden de groep Jihadstrijders via het jongerenwerk samen te stellen.

Nadat de informatie over de Jihadstrijders verzameld is, wordt via matching² een

1. Broekhuizen en Driessen 2005A.

2. Matching: het vergelijkbaar maken van een experimentele en controlegroep door voor ieder persoon in

vergelijkbare controlegroep samengesteld van moslimjongeren die een vrij gunstige sociale ontwikkeling doormaken. Matching vindt plaats op leeftijd, etniciteit (Arabisch-Marokkaans, Berber-Marokkaans, Turks), opleiding, beroepsstatus (werkloos-werkend), partner (vriendin, gehuwd), duur verblijf in Nederland of 1^e, 2^e of 3^e generatie in Nederland.

De controlegroep wordt samengesteld via het jeugdwerk en via het onderwijs¹. Van de controlegroep wordt dezelfde informatie verzameld, rechtstreeks of ook via derden. Vergelijking van de twee groepen geeft inzicht op welke wijze Jihadstrijders verschillen van moslimjongeren die een normale ontwikkeling doormaken wat betreft hun sociale omgeving.

Nadeel van de indirecte wijze van data-verzameling (via AIVD-medewerkers of jongerenwerkers) is dat de informatie vrij globaal zal moeten blijven. Groot voordeel is uiteraard dat men niet te maken heeft met enorme bias door de grote non-respons die men bij deze groep kan verwachten.

Vergelijkingen tussen Jihadstrijders en andere moslimjongeren naar opleiding, werkloosheid en etniciteit zijn overigens niet mogelijk, omdat op die kenmerken gematched is.

5. Screening harde kern jongeren: Jihad en criminaliteit, Jihad en psychiatrische problematiek

In de hierboven gegeven schets van radicalisering wordt de keuze voor het moslimextremisme² voorgesteld als één mogelijkheid, naast alternatieve mogelijkheden, zoals een normale ontwikkeling of een keus voor criminaliteit. In de werkelijkheid liggen de alternatieven niet zo duidelijk gescheiden en vaak zal er sprake zijn van overlap. Men is tijdelijk crimineel, bekeert zich tot het moslimextremisme, gaat nog een tijdje door met criminaliteit, zweert de criminaliteit tenslotte volledig af en maakt zich vervolgens weer schuldig aan criminaliteit, maar nu in het belang van de goede zaak, bijvoorbeeld een bankoverval om voor financiering te zorgen³. Radicalisme kan ook dienen als legitimatie voor criminaliteit, ook voor gewone vermogens- of gewelds-criminaliteit, omdat de slachtoffers in de radicale visie eigenlijk niet beter verdienen.

Wat de psychiatrische problematiek betreft is hierboven aangenomen dat deze een ondergeschikte rol speelt bij de radicalisering⁴. In hoeverre dit werkelijk het geval is, is onbekend. In verband met bijvoorbeeld eventuele vroegdiagnostiek is het van groot belang verder uit te zoeken in hoeverre psychiatrische problematiek een rol speelt bij de

de experimentele groep een bijpassend persoon te zoeken die op een aantal vooraf bepaalde kenmerken overeenkomt met de persoon in de experimenteel groep. Matching wordt gebruikt als randomisatie niet mogelijk is, zoals hier.

1. Vergelijk Op den Kamp e.a (2003) voor het bij elkaar zoeken van een dergelijke groep.

2. Eigenlijk kan men beter spreken over 'socialisatie tot' dan over 'een keus voor'.

3. Terroristische organisaties werven vaak geld door drugshandel en wapenhandel. Verder praktizeerd men corruptie, afpersing, ontvoering, fraude en mensensmokkel *Spaaij 2003).

4. Op grond van gesprekken met psychiaters.

radicalisering.

In hoeverre er van verwevenheid sprake is op de drie gebieden (radicalisme, psychiatrische problematiek, criminaliteit), is onbekend. Onderzoek 4 kan daar deels een antwoord op geven, maar er kan ook meer rechtstreeks worden nagegaan in hoeverre er overlap is tussen criminaliteit, psychiatrische problematiek en radicalisme. De Gemeente Amsterdam beschikt over een lijst met 1500 zogenaamde "harde kern" jongeren. Dit zijn jongeren die meermalen met de politie in aanraking zijn gekomen. Aangenomen wordt dat bij circa 30% van deze jongeren sprake is van psychiatrische problematiek. De beschikbare documentatie over de harde kern jongeren bevat gegevens over de criminaliteit en over deze psychiatrische problematiek. Daarmee zijn twee van de drie benodigde gegevens (criminaliteit, psychiatrische problemen) beschikbaar, gegevens over radicalisme ontbreken echter en zullen apart moeten worden verzameld.

Nagegaan kan worden of en in welke mate deze harde kern jongeren vatbaar zijn voor radicalisme of al een radicale ontwikkeling hebben doorgemaakt door hen te onderwerpen. Er bestaat een instrument om dit te meten, dat bruikbaar is als uitgangspunt om een screeningsinstrument te ontwikkelen¹.

Uit het bestand met harde kern jongeren wordt een steekproef getrokken van 300 jongeren. Van deze jongeren worden de beschikbare gegevens (criminaliteit, problematiek) gesystematiseerd, zodat ze onderling vergelijkbaar zijn. Daarnaast wordt een korte vragenlijst afgenomen over (de geneigdheid tot) radicalisme en over de sociale netwerken, waaraan de jongeren deelneemt. Voor deelname aan het interview wordt een forse vergoeding in het vooruitzicht gesteld.

Overzicht

Onderstaande tabel geeft een overzicht van geformuleerde onderzoeksvragen en voorgestelde onderzoeken. Met de voorgestelde onderzoeken lijken de geformuleerde onderzoeksvragen redelijk afgedekt te worden.

1. Phalet e.a. 2000.

Tabel. Aansluiting voorgestelde onderzoeken op geformuleerde onderzoeksvragen.

		<i>Voorgesteld Onderzoek</i>				
		1	2	3	4	5
<i>Onderzoeksvragen</i>		monitor	gesprekken radicalen	inventarisatie draagvlak	quasi-experiment sociale netwerken	screening harde kern jongeren
1	signalering	x				x
2	risicogroepen	x	x		x	x
3	preventie	x	x	x	x	x
4	interventie	x	x	?	x	
5	rekrutering	x	x	x	x	
5a	psychiatrische problematiek	x				x
5b	sociale netwerken	x	x		x	x
5c	frustratie toetreding autochtone wereld	x	x	x		x
5d	draagvlak moslingemeenschap	x	x			
5e	overlap met criminaliteit en met psychiatrische problematiek	x	x	x		x

BIJLAGE: Bureau Driessen

Voor uitvoerige informatie: www.bureaudriessen.nl

Bureau Driessen voert onderzoek uit voor overheid en semi-overheidsinstanties op verschillende gebieden, zoals ruimtelijke ordening, verslavingszorg, geweldspreventie en integratie allochtonen.

De volgende projecten op het gebied van de allochtonenproblematiek zijn door Bureau Driessen uitgevoerd/thans in uitvoering:

Criminele netwerken, sociale netwerken en de werving van nieuw (allochtoon en jeugdig) personeel

Theoretische studie naar de rol van sociale netwerken bij het starten van een criminele carrière. Empirische meta-studie van bestaande onderzoeksbevindingen.

Publicaties: Driessen e.a. (2002); Völker en Driessen (2003)

De vroege loopbaan van criminele allochtone jongens

Kwalitatieve studie naar het begin van de criminele loopbaan aan de hand van 25 diepteinterviews.

Publicatie: Op den Kamp e.a. (2002)

Allochtone jongeren, Criminele carrières, Interventies door politie

Onderzoek langs twee sporen:

1. Longitudinale studie naar intrede in de criminaliteit door middel van klassikale enquêtes gevolgd door interviews twee jaar later. (Lopend)

Publicaties: Broekhuizen en Driessen (2003); Broekhuizen en Driessen (2005A)

2. Longitudinale studie d.m.v. twee diepteinterviews met een interval van een jaar met jongeren die in contact zijn gekomen met de politie. (Nadert afronding)

Publicatie: Broekhuizen en Driessen (2005B)

Het Functioneren, de Meerwaarde en de Obstakels van/voor de Allochtone Diender

Kwantitatief en kwalitatief onderzoek naar de problematiek van de allochtone agent. (Lopend)

De Politie en het Verdwenen Sociale Kapitaal

Theoretische studie naar cohesie in de multiculturele samenleving. (In voorbereiding)

Betrokkenen bij het minderhedenonderzoek van Bureau Driessen:

dr. F.M.H.M. Driessen

socioloog, zeer ruime ervaring zowel met onderzoek op het gebied van de openbare orde als op het gebied van minderheden, gepromoveerd in de geneeskunde op 'Methadon in Nederland'.

dr. B.G.M. Völker

psycholoog, gepromoveerd in de sociologie op een netwerkstudie, netwerkdeskundige en ruime ervaring gecompliceerde analyses (multi-level- en netwerkanalyses)

drs. J.Broekhuizen

socioloog, onderzoek naar criminele allochtone jongeren

extern adviseur G. Horstmann MSc, oud-hoofdkommissaris van Flevoland

extern advies door de Gemeente Amsterdam in te stellen werkgroep, informele contacten van Bureau Driessen in de wetenschappelijke wereld en te benaderen deskundigen

Geraadpleegde Literatuur

- Admiraal S, Milo T (2004) Je noemt je dochter niet zomaar Kruistocht. *Volkskrant*, 29 december 2004, pag. 13.
- Al-Berry K (2003) *De aarde is mooier dan het paradijs*. Amsterdam: Arbeiderspers.
- Amerikaanse overheid (2003) *National strategy for combating terrorisme*, february 2003.
- Anti-Defamation League (2002) *Jihad online: islamic terrorists and the internet*.
- AIVD (2002) *Rekrutering in Nederland voor de jihad Van incident naar trend*. Den Haag.
- AIVD (2004) *Van dawa tot jihad. De diverse dreigingen van de radicale islam tegen de democratische rechtsorde*. Den Haag.
- Beekmans K (2004) Rijk worden in een virari. *Volkskrant* 18 december, 2004.
- Bem D (1968, 1972) The case for nonconsistency. In: Wrightsman LS, Brigham JC (eds) *Contemporary issues in social psychology*. Monterey, California: Brooks/Cole publishing company.
- Broekhuizen J, Driessen FMHM (2003) *Vooronderzoek Allochtone jongeren, criminele carrières, interventies door politie*. Utrecht: Bureau Driessen.
- Broekhuizen J, Driessen FMHM (2005A) Van je vrienden moet je het hebben. Criminaliteit onder jongeren: *Structurele of culturele determinanten van de jeugdcriminaliteit?* (In voorbereiding)
- Broekhuizen J, Driessen FMHM (2005B) *Criminele jongeren aan het woord over de politie, vrienden en normen en waarden*. (In voorbereiding)
- Brill P, Müller H (2004) Interview. Politieke islam is vooral een sociologisch fenomeen, zegt oud-CIA-man Graham Fuller. *Volkskrant*, 11 december 2004.
- Buijs FJ, Harchaoui S (2003) Islamitisch radicalisme en rekrutering in Nederland. *Proces.Tijdschrift voor berechting en reclassering*: 82 (2) 98-108.
- Buijs FJ (2002) *Democratie en terreur. De uitdaging van het islamitisch extremisme*. Amsterdam: SWP.
- Bundesamt für Verfassungsschutz (2003) *Annual Report of the office for the protection of the constitution*. http://www.verfassungsschutz.de/en/publications/annual_reports/vsbericht2003_engl.html/vsbericht_2003_engl.pdf
- Bunt GR (2003) *Islam in the digital age; E-jihad, online fatwas and cyber islamic environments*. London: Pluto Press.
- Dirks B, Lanting B (2004) Interview Gijs de Vries: Terrorisme-tsaar van de EU, moet lidstaten beter laten samenwerken bij terreurbestrijding *Volkskrant* 17 december, 2004
- Donner PH (2003) *Notitie: terrorisme en de bescherming van de samenleving*. De Haag: Ministerie van Justitie.
- Driessen FMHM, Liem-Lim GN, Plomp HN (1986) Gebruik en appreciatie van schoolgezondheidszorg voor adolescenten. *Tijdschrift voor Sociale Gezondheidszorg* (64) 66-71.
- Driessen FMHM, Liem-Lim GN, Plomp HN (1988) Schoolarts en psycho-sociale problematiek. *Tijdschrift voor Sociale Gezondheidszorg* (66) 12-17.
- Driessen FMHM, Völker BGM, Op den Kamp HM, Roest AMC, Moolenaar RJM (2002) *Zeg me wie je vrienden zijn, allochtone jongeren en criminaliteit*. Zeist: Kerckebosch.
- Fuller GE (2002) The future of political islam. *Foreign Affairs*: 81 (2) 48-60.
- Groen J, Kranenberg A (2004) Moslimjeugd radicaliseert in rap tempo. *Volkskrant*, 23 december 2004.
- Jansen JJG (2004) Het telefoonnummer van God. *HP/deTijd* 12 november 2004.

- Jansen JJG (2004) Steeds bozer. *HP/deTijd* 13 februari 2004.
- Luyten M (2004) Wie is er bang voor cultuur? *Volkskrant* 4 december, 2004.
- Luydendijk W (2004) Dit zeggen de imams zelf. *NRC Handelsblad*, 18 december 2004.
- Marin-Guzman R (2003) Fanaticism a major obstacle in the muslim christian dialogue the case of twentieth century islamic fundamentalism. *Arab Studies Quaterly*, 2003.
- NRC Handelsblad (2004) Westerse leefstijl doelwit radicalen. *NRC Handelsblad* 23 december 2004, pagina 1.
- Op den Kamp HM, Halfhide C, Driessen FMHM (2002) *Het ging gewoon vanzelf. De vroege loopbaan van criminele allochtone jongens*. Utrecht: Bureau Driessen.
- Phalet K, Lotringen, C van, Entzinger H (2000) *Islam in de multiculturele samenleving. Opvattingen van jongeren in Rotterdam*. Universiteit Utrecht.
- Phalet K, Ter Wal J (red.) (2004) *Moslim in Nederland. Een onderzoek naar de religieuze betrokkenheid van Turken en Marokkanen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Remkes JW (2004) *Notitie Remkes over jihadrekruten in Nederland*. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken.
- Schoof R, Waard M de (2005) Hoe de Europese geheime diensten worstelen met hun nieuwe rol. De onzichtbare vijand. *M. Het maandblad van NRC Handelsblad*. Januari 2005.
- Spaaij R (2003) De financiering van terrorisme. *Proces. Tijdschrift voor berechting en reclassering*: 82 (2) 72-.86.
- Spencer R (2004) Why they hate us. *FrontPageMagazine.com* 6 mei 2004
- Spencer R (2004) The enemy is not just Al-Qaeda. *FrontPageMagazine.com*, 20 mei 2004.
- Taaraby M (2004) The European battleground. *Terrorism Monitor*: 2 (23), 2 december 2004
- The Home Secretary (2001) *Anti-terrorism, crime and security bill*.
- Theus C (2003) Sadik el-Azm. Islam en Modernisme. <http://www.thakafal1.be/HTML/tekstazm.htm>. Website van Openbaar Arabisch Salon in Antwerpen.
- Tyler PE en van Natta D jr. (2004) Militants in Europe openly call for jihad and the rule of islam. *The New York Times*, 24 april 2004.
- Van den Brink G (2004) Weg met eendimensionale visie op de islam. Moderne benadering van de islam brengt niet één maar drie opgaven met zich mee. *NRC Handelsblad*, 14 december 2004, opinie.
- Völker BGM, Driessen FMHM (2003) Delinquent gedrag, netwerken en sociaal kapitaal, een netwerk-theoretisch perspectief op criminaliteit van jongeren. *Tijdschrift voor Criminologie*: 45, 271-285.
- Volkskrant (2004) Jihadstrijders onder ieders ogen opgeleid. *Volkskrant* 6 november, 2004.
- Wijk R de (2004) Het gevaar van succes in de strijd tegen terrorisme. Portret van de nieuwe vijand. *Justitiële verkenningen. Inlichtingendiensten* 3/04.

<http://www.ael-nl>, Website AEL.

<http://www.dawn.com/2005/01/13/nat19.htm>, Website voor de Engelstalige Pakistaanse krant DAWN

<http://www.democratischnederland.net/Moslims/Hoe%20kan%20ik%20mezelf.htm>, Website die democratie in Nederland beoogt.

www2.fmg.uva.nl/sociosite/websoc/jihad_nl.html, Website is een informatiesysteem voor sociologen op internet.

<http://www.gaingate.com/loqaz.htm>, Website geeft volgens site zelf een verzameling websites met een heilloze "one world option"

[http://www.google.nl/groups?q=Jihad+group:nl.*&start=6&hl=nl&lr=&ie=UTF-](http://www.google.nl/groups?q=Jihad+group:nl.*&start=6&hl=nl&lr=&ie=UTF-8&group=nl.*&selm=998ha4%24g2i%24i%40fb1.euro.net&rnum=7)

[8&group=nl.*&selm=998ha4%24g2i%24i%40fb1.euro.net&rnum=7](http://www.google.nl/groups?q=Jihad+group:nl.*&start=6&hl=nl&lr=&ie=UTF-8&group=nl.*&selm=998ha4%24g2i%24i%40fb1.euro.net&rnum=7), Website is religieuze nieuws-

groep

<http://www.memritv.org/Transcript.asp?P1=117>, Website van Arabisch religieuze televisiezender

<http://www.monotheist.nl/jihad.html>, Website gelinkt aan website van werkgroep Islamitische
Bewustwording Nederland